

Cæcilie Catrine Nissen

– en fattig kvindes kår i 1800-tallet

Af Olga Pedersen

Cæcilie Catrine Nissen blev født d. 20. maj 1814 i Aller sogn i Haderslev amt, hendes forældre var landboelsfolkene Nis Kristensen og Maren Nielsdatter.

Beretningen om Cæcilie er et forsøg på at skildre en fattig kvindes kår, sådan som de var i forrige århundrede. Hendes skæbne adskiller sig nok ikke væsentligt fra andre fattiges, hvor tragisk den end måtte forekomme.

Om Cæcilies barndom er der ikke nogen efterretninger at hente. Om de fattige er beskrivelserne ikke så mange, og i Cæcilies hjem har der været fattigdom, en landboelsmand hørte ikke til de velstillede, så hun har fra barns ben været vant til små forhold, sandsynligvis er hun kommet tidligt ud blandt fremmede for selv at fortjene sit brød. Vi møder hende først igen d. 22. maj 1840, hvor hun bliver viet i Hjerndrup kirke i Thyrstrup sogn til Søren Peder Andersen. I kirkebogen står »en søn af smeden i Aastrup, nu tjenende i Hjerndrup«.

Søren Peder Andersen var født i Aastrup sogn 17. september 1811. Også han var vant til små forhold, i kirkebogen for Aastrup sogn står om ham, at han var »søn af husmand uden jord og smed, Anders Sørensen«.

Efter giftermålet har de lejet et hus i Hjerndrup og Søren Peder har været daglejer på gårdene deromkring, mens Cæcilie hurtigt har fået noget at se til i hjemmet, idet hun allerede samme år 1840 d. 5. august fødte sønnen Anders, opkaldt efter farfaderen. To år senere blev den

næste søn født, og han blev opkaldt efter morfaderen og hed altså Nis. Derefter er familien flyttet til Thyrstrup sogn og her blev den tredje søn Hans Peter født d. 13. marts 1845.

Under opholdet i Thyrstrup er Søren Peders helbred begyndt at svigte. At gå til læge var ikke for småfolk, og da mange sygdomme skyldtes dårlig ernæring, hårdt arbejde og meget dårlig hygiejne, er det nok også begrænset, hvad han ville have kunnet stille op. I 1846 fandt Søren Peder og Cæcilie det bedst at flytte til hans hjemsohn, Aastrup. Hvis der skulle ske det, at de ikke længere kunne klare sig selv og måtte have hjælp fra det offentlige, ville det efter datidens indretning af reglerne for fattighjælp, kun være her de var berettiget til at få den.

Den 22. september 1846 står der i Aastrup sogneråds protokol: »Søren Peder Andersen, som ved sit fremlagte skudsmål er forsørgelsesberettiget i Aastrup og Starup sogne, fremstillede sig og begærede et lån af fattiggassen til opførelse af et hus. Forstanderskabet tilstod ham et lån på 10 rigsdaler, som udbetales ham når huset er opført og som sikkerhed stillet i pant«. Det har nok været med blandede følelser, man i fattigkommissionen har modtaget familien, fem medlemmer der efter al sandsynlighed hurtigt ville komme til »at ligge sognet til last«, og allerede året efter blev børneflokken forøget med Maren, født i Aastrup 1847, senere, i 1850 kom der yderligere en søn Niels.

For at forstå familiens muligheder må man her se lidt på, hvordan fattigforsørgelsen var indrettet.

Den 10. juni 1803 blev det ifølge kongelig forordning bestemt at en person, for at være forsørgelsesberettiget, skulle have haft fast opholdssted i fem år. I modsat fald ville det altid være det sogn, hvor personen var født, der skulle betale i tilfælde, hvor sygdom eller anden grund gjorde det umuligt for vedkommende selv at tjene føden til sig og sin familie, og hvor det som her drejede sig om et ægtepar med en børneflok, var det altid mandens hjemsohn, der havde forsørgelsesforpligtelsen, og det var også

i dette sogn, enken og børnene skulle forsørges, hvis manden døde.

Efter samme lov delte man de fattige i tre grupper, eller klasser. Placeret under 1. klasse blev »alle så gamle og syge, eller på helbred, førlighed, sandser og forstand så svækkede, at de aldeles intet, eller kun såre lidet, kan fortjene til livets første nødvendigheder« ; til 2. klasse »henhøre børn, som er fader- og moderløse, eller hvis forældres forstand eller sæder, er således beskafne, at børnenes opfostring og opdragelse ikke til dem bør betroes«. Og til den tredje klasse »henhøre personer som formedelst svagelighed, mange børn, tiltagende alder, eller andre sådanne årsager, ikke er i stand til at fortjene så meget, som behøves til deres eller deres børns nødtørfelige underholdning.

Efter opdelingen i klasser, hvor Søren Peder Andersen i første omgang har været placeret i tredje, blev der lagt en ligning, hvorefter man fordelte udgifterne mellem sognets lodsejere, idet ydelserne blev sat i forhold til ejendommenes hartkornsansættelse. Fattigforstanderskabet, der bestod af sognepræsten og »tre eller fire af sognets bedste mænd«, afgjorde hvem der skulle placeres hvor, og hvor meget der kunne ydes vedkommende. De første år efter lovens ikrafttræden betaltes det pålignede ofte i naturalier, men efterhånden gik man mere over til at betale i penge, som så af fattigforstanderne blev omsat i korn eller blev udbetalt til de fattige. Det var også, især i første halvdel af 1800-tallet, almindeligt, at man lod fattige »gå på omgang« i sognet, hvilket ville sige, at den fattige, der ofte var gammel, havde ret til at få kost og logi et vist antal dage hvert sted. Også dette var ansat efter hartkornets størrelse for derved at opnå den bedst mulige fordeling af byrderne. Senere blev det almindeligt at oprette fattighuse rundt omkring, og efterhånden holdt omgangsforførgelsen op. Enkelte personer har man dog, sikkert af pladsmangel i fattighuset, været nødt til at lade cirkulere, længe efter at fattighuset var opført, f.eks. skriver Poul Andersen, Gjettrup i Aastrup sogn d. 21. dec. 1865 i sin

dagbog: »fattiglem Jørgen Colborg kom her i aftes på omgang«.

Ud over de beboerne pålignede beløb havde fattigvæsenet ikke mange indtægter. Der var en fast afgift på ca. 1 mark, der skulle betales ved ejendomshandel, man havde »tavlepengene« fra kirken, hvor en såkaldt »fattigtavle«, en lang stang med en træplade slået fast i den ene ende, blev båret rundt af en af fattigforstanderne, og på træpladen anbragte man sit »offer«. Tavlen måtte dog ikke bæres rundt ved enhver lejlighed, der var ganske bestemte regler for hvornår man måtte forlange dette offer af folk, nemlig ved de store højtider, jul, påske og pinse, nytårsdag, på Bededag, søndagen efter Allehelgensdag, når der var altergang samt ved vår- og høstprædikener. Præsten opfordrede så menigheden til at vise godgørenhed.

Mindre indtægter kunne der en enkelt gang være, hvis en fattig efterlod sig et eller andet, der kunne gøres i penge ved en auktion, tøj, møbler eller lignende. Nogle steder var det skik, at man ved bryllup eller andre kirkelige højtideligheder skænkede et beløb til de fattige, men de store summer blev det dog aldrig til, og skete der et eller andet uforudset, havde forstanderskabet kun den mulighed at foretage en ekstraligning. Det blev kun sjældent aktuelt. I Aastrup og Starup sogne var man dog i 1841 nødt til at tage dette skridt. Årsagen var en syg tjenestekarl, Hans P. Hansen, der under transport til sit hjemsohn Skjern, på sin vej gennem sognene blev så syg, at det blev nødvendigt at indlogere ham i Starup. Det blev til en regning på ca. 15 rigsdaler og fattigkommissionen søgte det høje stiftamt om tilladelse til at foretage en ekstraligning. Man fik tilladelsen og lignede for en sikkerheds skyld en sum af 17 rdl. 3 mark og 10 skilling.

Der kunne i enkelte tilfælde søges om støtte fra amtsfattigkassen, nemlig når udgiften i forbindelse med en fattig blev så stor, at det var umuligt for et sogn at bære den alene. Det kunne være, hvis en sindssyg skulle indlægges i en »dårekiste« eller lignende svære og dyre foranstaltninger. Så da Søren Peder Andersen i 1846 meldte sig med

kone og tre børn og straks kom til fattigkommissionen om hjælp til husbyggeri, har det nok ikke vakt særlig stor glæde.

Man havde i forvejen, da forsørgelsesplanen lagdes for 1847, syv personer under forsørgelse i Aastrup og Starup sogne, hvor man ikke blot dengang havde sogne- men også kommunefællesskab. I Aastrup sogn havde man i 1845 kun 58 familier og i Starup lidt mindre. Deraf vil man se, at en fattig familie, der efterhånden blev på 7 personer ikke var så lille en belastning.

Af de syv forsørgelsesberettigede, man havde i forvejen, var der tre 1. klasses, nemlig to sindssyge, hvoraf den ene var indlagt i Ribe »dåreanstalt«, og en »apoplektisk«, der ligesom en af de sindssyge var indlogeret i sognene. Disse tre var de dyreste da sognet skulle betale hele deres ophold. Under den anden klasse var kun een, nemlig en trettenårs dreng, søn af en af de sindssyge, men da denne dreng var gammel nok til at arbejde for en del af sit underhold, kostede han kun sognet tre rigsdaler dette år. Der var også tre personer under den tredie klasse, men heraf var de to bettelfogeder, den ene i Aastrup og den anden i Starup. En bettelfoged havde til opgave at holde andre sognes fattige, der var på tiggertogt inden for sognets grænser, borte, og da frænde som bekendt er frænde værst, valgte man, meget snedigt, personer, der selv var »på kassen«, de fik som regel bolig i fattighuset, og dertil et vederlag for hver tigger, de kunne »opbringe« og føre til sognefogeden.

Den sidste person, der var blandt tredie klasses fattige i 1847, var en svagelig kone på 56 år, der var indlogeret i Hesselho skolehus i Starup sogn, og hun har måske været i stand til at tjene lidt til sit underhold ved at spinde for folk el. lign.

Da regnskabet blev gjort op, var der brugt 142 rdl. 17 $\frac{1}{2}$ skl. og 8 td. $\frac{3}{4}$ skp. rug. Men indtægterne var dog lidt større, nemlig 181 rdl 38 $\frac{3}{8}$ skl. og 8 td. 1 skp. rug. Der var således i kassen ved det nye års begyndelse 39 rdl. 20 $\frac{1}{2}$ skl. og $\frac{1}{4}$ skp. rug.

Hvor Søren Peder og Cæcilie har boet med de tre børn i vinteren 1846-47 fremgår ikke af sagens akter, men måske har de opholdt sig hos familie, eller de har boet i et midlertidigt opstillet skur på Aastrup mark. Det var en hård vinter, Søren Peders helbred er ikke blevet bedre, og d. 8. marts 1847 har han for første gang ikke set anden udvej end at gå til fattigvæsenet om hjælp. Her havde man det år indkøbt en større portion korn end sædvanlig, og »fattigkornet« solgtes til de trængende til nedsatte priser. Man havde altså forudset at mange ville komme til at lide nød. Søren Peder købte i første omgang 2 skæpper rug til 4 mark 8 skilling, som han fik henstand med betalingen af til 3. maj. Han har dog ikke kunnet overholde denne frist, og var allerede i stor gæld til fattigvæsenet, foruden kornet fik han jo også lånet på de ti rigsdaler til opførelsen af et hus, som må være blevet opført i sommeren 1847, hvor der i sognerådsprotokollen d. 1. juni står: »det blev vedtaget at fire af sogneforstanderne nemlig begge sognefogeder og gårdmanden Chr. Nielsen af Gleibjerg og Peder Sørensen af Aastrup, skulle efterse den af Søren Peder Andersen påtænkte plads til bygning og derefter afgive deres skøn om hvorvidt de synes det tilrådeligt derpå at opføre et hus, hvorefter det bliver at bestemme enten det ham tilståede lån skal udbetales ham og yderligere hjælp af fattigkornet ydes ham, eller han skal anvises bolig andetsteds«. Huset blev opført, så sogneforstanderne må have givet deres tilsagn efter at have nølet i næsten ni måneder med svaret.

Vinteren 1847-48, den første i det nye hus på Aastrup mark, har de atter gentagne gange måttet købe af fattigkornet og efter et års tid er gælden vokset til 12 rigsdaler 3 mark, og det har været en næsten umulig opgave nogensinde at betale den tilbage samtidig med forsørgelsen af nu fire børn. Men Søren Peder har forsøgt. Trods sin svagelighed tog han arbejde på Fyn. Sandsynligvis som røgter, samtidig med at det femte barn var på vej. Det har nok ikke været så vanskeligt for ham at få arbejde, for hans skudsmålsattest viste, at han var »med gode kundska-

ber og usædvanlig god opførsel«, men han har ikke været rask og i sogneprotokollen står i 1850 »Søren Peder Andersens kone på Aastrup mark har anholdt om kaution for indkøb af korn under mandens fraværelse i Fyen«. På grund af dennes svagelighed bevilligedes dette, for et beløb af 1 td. rug à 2 rdl 4 skl. og ½ td. byg à 5 mark, som betales senest 14 dage efter majdag i tilfælde af, at han ikke selv måtte være i stand dertil.

Han betalte 5 mark på sit lån og to mark for korn, endvidere betalte han 1 mark 83 ⅓ rigsbankpenge rede sølv. Men Cæcilie var allerede blevet forstrakt med yderligere 7 skæpper rug.

Den næste vinter har Søren Peder nok ikke været rask nok til at han har vovet at tage plads som røgter, og d. 10. dec. 1851: »Søren Peder Andersen på Aastrup mark anmeldte at han manglede rug, samt at han ikke så sig i stand til at betale straks efter de nuværende høje priser. Der blev ham tilstået 1 td. rug, som leveres ham inden jul, hvilket han lovede at betale snarest muligt. Når samme er brugt, vil han blive forstrakt med det nødvendige brødkorn á 3 mark pr. skæppe mod contant betaling. Da man befrygtede at det i årets løb ville blive vanskeligt for småfolk at tilvejebringe det nødvendige brødkorn, blev et større kvantum end normalt pålignet. Deraf må udleveres til de mest trængende familier, så meget som kan skjønnes fornødent, dog så længe muligt til de gangbare priser, for tiden 4 rigsdaler 4 mark tønden og kun mod contant betaling. At bestemme det nærmere i de enkelte tilfælde blev overladt sognepræsten i forening med sogneforstander Niels Peder Hansen i Aastrup, af hvem kornet udleveres efter anvisning af præsten, til hvem betaling først erlægges.«

Men man vil kunne se, at det dog har været muligt at få kredit hos fattigvæsenet, Søren Peder fik det, men skyldte man hos fattigvæsenet, havde dette til gengæld krav på alt hvad man ejede, også klæderne på ens krop, og de rettigheder man havde var lig nul.

Om Cæcilies hverdag under disse omstændigheder er

der ikke noget skriftligt at hente, med fem små børn, den syge mand, kulden i den tids dårlige huse, snavs og fattigdom taler for sig selv. Dødsfald var en del af de fleste menneskers hverdag, og svaret på, hvordan hun ville være stillet, hvis manden døde har ikke været hende fremmed. Fra det øjeblik en mand var død, havde hans kone ingen rettighed over sine egne børn. I de tilfælde, hvor hun var i stand til at forsørge dem, fik det ikke den store betydning. Der blev udnævnt en værge, som regel en fra den nærmeste familie, hvis pligt det var at overvåge børnenes opdragelse. Men for de fattige stillede sagen sig ganske anderledes. Her blev sognet børnenes værge og dermed pligtig til at opdrage og forsørge dem, hvilket man tilstræbte at gøre så billigt som muligt, d.v.s. man fandt de mennesker der ville optage børnene i pleje for den mindst mulige sum, og moderen havde ingen indflydelse herpå. Hvis hun kunne ernære sig selv, f.eks. som syerske, væverske, pottékone eller lignende, kunne hun tilbyde at forsørge et eller flere af børnene selv, men indtægterne ved sådanne arbejder var små, så at forsørge fem børn selv ville simpelthen være en umulighed for en enlig kvinde. De største ville blive taget i pleje af folk, der i dem så en billig arbejdskraft, og de mindste af familier, der tog dem for at supplere en i forvejen lille indtægt. I begge tilfælde ville de blive behandlet efter forgodtbefindende. Hvem agtede vel på, hvordan det gik et fattigt barn, og da burde man være glad for tag over hovedet og mad i munden. Det sidste har det nu også ofte stået skralt til med. Der har gået mange små fattige børn ensomme og sultne på store jyske heder som vogterdrengene og -piger, og idyllen ved de lyngklædte jyske heder og de græssende får og kvæg har de nok ikke kunnet se.

Sådan var Cæcilies situation da hun d. 26. januar 1852 gik til fattigvæsenet, der skrev i protokollen for denne dag: »Søren Peder Andersen af Aastrup mark har allerede af fattigkornet modtaget 1 td. 1 skp. Ved samme møde anmeldte Søren Peder Andersens kone, at hendes mand

natten forud var ved døden afgået og begjærede understøttelse til hans begravelse. På grund af de meget trængende omstændigheder, under hvilke han, tildels som følge af flere års tiltagende svagelighed, efterlader kone og fem små ukonfirmerede børn, blev han foreløbig tilstået, nærmest som hjælp til begravelsen 4 skp. rug og 1 rdl courant, samt anskaffelsen af ligkisten på fattigkassens bekostning, som betales til Niels Peder Hansen i Aastrup med 2 rdl. 3 mark hamburger courant.

Da man kunne forudse at enken ikke kan forsørge sig og børnene ved egen hjælp, blev det tilstået, at hun efterhånden leveres det fornødne rug, dog ikke over 1½ td. indtil næstkommende maj, og under de betingelser, at en fortegnelse optages på det i huset værende bohave, hvilket da er at betragte som fattigvæsenet tilhørende«.

Efter Søren Peders død kom der en fordring fra møller Thomsen, Faaborg mølle på 4 rdl. 8 skl., så det kunne se ud som familien ikke har kunnet klare sig for, hvad fattigvæsenet tilstod dem, men har måttet stifte gæld andetsteds. Også Jes Nybro Jørgensen, Bolding havde et tilgodehavende, der var på 7 rdl. hvilke penge sikkert stammer fra opførelsen af huset, da han var bygmester. Fattigvæsenet tilbød mølleren at betale ham halvdelen af gælden, hvis han frafaldt resten, og samme tilbud blev senere givet Jes Nybro Jørgensen.

Der står intet i protokollerne om, hvad Søren Peder Andersen er død af, men i kirkebogen for Aastrup sogn har præsten skrevet at »26. jan. 1852 døde Søren Peder Andersen, lejehusmand på Aastrup mark, søn af Anders Søren af Aastrup by, 40 år gammel af krampeslag«.

Tilsyneladende har ingen læge set ham, da der så ville have været regning for det i fattigregnskabet. Der ville ikke have været penge til det uden fattigvæsenets hjælp, så det er mest sandsynligt, at ingen har hjulpet ham i den sidste stund, i al fald ingen fagkyndige. En læge skulle også have været hentet enten i Ribe eller Varde, det var ikke for fattigfolk. Så Søren Peder Andersen døde bare. 40 år gammel. Af krampeslag.

Cæcilie var nu alene med de fem børn, d.v.s. Anders var allerede ude på det tidspunkt, og måske også Nis. Det fremgår ikke helt af det foreliggende materiale. Aastrup-Starup sogneforstandere har dog haft medlidenhed med den hårdt ramte familie, for ved det næste møde enedes man om: ». . . at Søren Peder Andersens enke indtil videre måtte understøttes af fattigvæsenet efter hendes fornødenhed, og at videre bestemmelse om hende skulle tages i det møde, hvor fattigplanen for 1853 skulle lægges, børnene forment man imidlertid burde bortliciteres og undertegnede Simonsen (præsten) forpligtede sig til at tage den ældste dreng, når han kommer fra sin nuværende tjeneste, indtil licitationen i december kan ske. Der gaves hende tilladelse til, når hun selv indsamlede lyng, at få en karl til at reparere sit tag. Efter tilsigelse fra sognefogeden«.

Cæcilie fik altså næsten et helt år inden hun måtte afstå sine børn, hvoraf det yngste jo også kun var et år gammelt. Og tillige fik hun repareret sit tag på sognets bekostning. Hun er måske gået den lange vej til »Fannikerheden« i Terpling for at indsamle lyng til reparationen. »Fannikerheden« ejedes af sognet, og da man benyttede arealet til de fattiges lyngtørv, blev amtsskatterne på det betalt af fattigkassen.

Den 22. nov. 1852 vedtoges på forstanderskabsmødet at »når fattigligningen ved næste møde lægges, skal Søren Peder Andersens enkes fem børn sættes til licitation, dog forbeholdes moderen ret til at beholde dem mod godtgørelse, eller få dem sat til sin familie. Hun blev givet en halv skæppe malt. Udsættelserne skulle ske fra nytår og licitationen forud bekendtgøres ved kirkestævne«.

To dage før jul blev licitationen afholdt i Aastrup præstegård. Under et forudgående møde vedtoges konditionerne for de børn, der skulle bortliciteres, de lød som følger: »forsørgelsestiden er fra første januar 1853 til første januar 1854. Den der modtager børnene skal sørge for deres ordentlige kost og pleje, forsørgelse i sygdomstilfælde og skolegang. De skulle holde deres gamle klæder

ved lige med syning, sørge for deres vask, og besørge det nye tøj fattigvæsenet kan levere og tillægge tråd og knapper, levere træsko og sørge for dem som de på bedste måde kunne, som om de var deres egne børn, forstanderskabet forbeholder sig approbation på de gjorte bud og navnlig ret til at vælge mellem de to mindst bydende, samt til ganske at lade de bortliciterede udgå af licitationen. De børn der bortliciteres er altså: Anders Sørensen 12 år, Nis Sørensen 10 år, Hans Peder Sørensen 8 år, Maren Sørensen 5 år og Niels Sørensen 2 år«.

Licitationen foretoges således:

»Først opråbtes Anders Sørensen, sognepræsten tilbød at beholde ham i den bekendte tid, og i et og alt forsørge ham. Intet andet bud gjordes. Derefter opråbtes Nis Sørensen efter de foranstående konditioner, de mindste bud var Niels Christensen af Vestterp for 6 skp. rug, og Lars Lambertsen af Nr. Starup for 7 skp. rug årlig.

Derefter opråbtes Hans Peder Sørensen ligeledes efter de foranstående konditioner, de mindste bud var Laust Lambertsen for 1 td. rug og Hans Christian af Puglund for 1 td. rug og 1 mark 4 skl. i penge.

Derefter opråbtes Maren Sørensen ligeledes på de foranstående konditioner det mindste bud var Hans Christian af Puglund for 2 td. rug og 1 rdl. årlig. Derefter opråbtes Niels Sørensen ligeledes efter de foranstående konditioner. Da moderen tilbød at tage de to mindste børn Maren Sørensen og Niels Sørensen for 4 rd. rug og 2 rdl. besluttedes at overlade hende deres forsørgelse for denne betaling.

Forstanderskabet approberede, at sognepræsten modtager drengen Anders Sørensen, at Niels Christensen af Vestterp modtager Nis Sørensen, at Laust Lambertsen modtager Hans Peder Sørensen, og at moderen modtager de to mindste, alt efter de ovenstående konditioner. Modtageren afhenter dem, de har påtaget sig at forsøge nytårsdag, og bekræfter ovenstående med deres underskrift«.

Så er Cæcilie gået hjem til huset på Aastrup mark, fra præstegården ad vejen nordvest for byen ud i heden, efter at hendes børn vitterligt var blevet solgt til de lavestbydende. Hun har sikkert ikke kendt de steder de skulle være eller de mennesker, der skulle overtage dem. Både Niels og Hans Peder skulle helt til Starup. Og de var otte og ti år. Måske har hun også været en lille smule lettet over at noget af ansvaret nu blev taget fra hende, både hun selv og børnene har længe levet lige under sultegrænsen, og her standser enhver dybtgående tankevirksomhed.

Det beløb, Cæcilie skulle forsørge de to små for, var langt fra tilstrækkeligt, hun har selv måttet tjene noget også. Der er ikke noget, der fortæller hvilket arbejde, hun har haft, men usædvanligt var det ikke, at kvinder i hendes situation kastede mergel op af mergelgravene eller påtog sig andet daglejerarbejde.

Hun har heller ikke kunnet klare det ret længe, for allerede d. 13. juli 1853 kan læses i forhandlingsprotokollen: »Søren Peder Andersens enke havde ved mødet d. 22. dec. 1852 påtaget sig at sørge for sine to yngste børn, men da hun gerne ville ud at tjene, blev hun enig med forstanderskabet om at hæve denne accord til Mikkelsdag, så hun kun erholder $\frac{2}{3}$ dele af den hende for året tilståede hjælp, mod at forstanderskabet fra Mikkelsdag forsørger børnene. Moderen ønskede at sørge for sine børns klæder, før end de kom mellem fremmede, og der tilstodes hende 2 rdl. 2 mark courant til klæder for sig og børnene, behøvede hun mere, da kunne formanden tilstå hende et lån af fattiggassen indtil et beløb af to rigsdaler. Licitationen over disse børn afholdes samme dag, som licitationen over to fags tilbygning til fattighuset«.

Licitationen blev afholdt d. 11. august kl. 4 eftermiddag og samtidig solgte man Cæcilies hus på auktion. Angående dette står der i protokollen: »Ved licitationen over Søren Peder Andersens enkes to mindste børn påtog husmand Jeppe Hansen sig at sørge for den ældste 6 år gamle pige fra Mikkelsdag dette år til udgangen af næste år for 3 tdr. rug og 5 rigsdaler courant, og husmand Lambert Andersen, Skovbølling at forsørge den mindste 3 år gamle dreng i samme tidsrum for 3 tdr. rug og 6 rigsdaler alt efter de ved licitationen d. 22. dec. f. år fastsatte konditioner. Hvis moderen afleverer børnene til dem før Mikkelsdag, skal forsørgeren for den tid have forholdsvis betaling.

Dernæst bortsolgtes Søren Peder Andersens enkes hus på Aastrup mark til nedbrydelse til Mikkelsdag, således at betaling herfor skal ske til midsommer næste år, og tilsløges Jes Nybro Jørgensen af Bolding for 7 rdl. 4 skl. cou-

rant. Det bemærkes at Lambert Andersen modtog drengen d. 13. august og Jeppe Hansen pigen d. 20. august«.

Cæcilie har altså ikke ret længe kunnet klare opgaven med forsørgelsen af de to små og har set sig nødsaget til at overlade til sogneforstanderskabets afgørelse, hvor de skulle anbringes. Hendes hus blev solgt ved samme lejlighed, og der var ikke mere noget tilbage af hjemmet på Aastrup mark. Hun har sikkert også været klar over, at sandsynligheden for at hun nogensinde fik børnene hjem igen var lille.

Den første tid må hun have haft plads her i sognet, og måske har det givet hende en mulighed for at se børnene engang imellem, men allerede året efter d. 30. april 1854 er hun rejst til Føvling sogn.

Cæcilie har været dyr for Aastrup og Starup sognes fattigkasse, opgørelsen for året 1853 viser, at hun det år har modtaget: leje af plads til hendes hus og tørveskæring 5 mark, betalt halvdelen af hendes regning til mølleren i Faaborg 2 tdl. 4 skl. Betalt hende til de to mindste børns klæder 2 rdl. ialt 5 rdl. 2 mark 12 skilling. Desuden har hun jo også modtaget underhold af sognet, samtidig med at de andre børns ophold har været en udgift på fattigkassens regnskab, så alt i alt har hun været den dyreste fattige i sognet. Forstanderskabet har afgjort ikke forsøgt at holde hende tilbage, da hun rejste.

Som eksempel på, hvad et fattigt barn kostede et sogn kan nævnes, at drengen Hans Peder Sørensen i året 1853 af væsenet fik følgende: 4½ alen vadmél, 1 rdl. 3 mark 8 skilling, farverløn 1 mark 9 skilling, en kasket 1 mark 8 skilling, en katecismus 5 skilling, et par strømper 14 skilling, et tørklæde 8 skilling, ialt 3 rdl. 4 mark 13 skilling.

Og til drengen Nis har man samme år måttet levere: 4 alen vadmél, 1 rdl. 3 mark, farverløn 1 mark 8 skilling, 3 alen lærred 2 mark 4 skilling, et par strømper 12 skilling, en bibelhistorie 14 skilling, ialt 2 rigsdaler 2 mark 6 skilling. Sikker er det dog ikke at lærredet og vadmelen er blevet brugt de rette steder.

Hvert år blev foretaget en ny licitation over børnene,

og ofte måtte de skifte opholdssted, allerede året efter måtte Anders og Nis således skifte, idet Anders blev optaget af Niels Peder Hansen af Aastrup, der på egne og fleres vegne påtog sig at forsørge ham og give ham strømper og en skjorte uden udgift for sognet. Han har nu været så stor, at det kunne betale sig at have ham, og Nis blev det år optaget hos Jacob Jørgensen af Starup for 4 skp. rug.

Da licitationen afholdtes for 1855, flyttedes Anders, for hvem forsørgelsestiden udløb 1. nov. da han som konfirmeret kunne forsørge sig selv, til Tvile, hvor man skulle levere ham strømper, en skjorte, konfirmationsdragt bestående af kjole, buxer, vest, kasket, halstørklæde og sko og desuden betale 3 rdl. 3 mark rigsmønt, hvilket bud approberedes.

Nis blev atter flyttet, denne gang tilbage til Niels Christensen af Vestterp, hvor han foruden føden skulle have en trøje, et par buxer, en vest, en skjorte og to par strømper. Man vil kunne se, at efterhånden som drengene blev større, skulle der betales for at have dem. Hans Peder, der på tredje år forblev hos Laust Lambertsen af Starup skulle nu have et par strømper, vanter og en skjorte.

Maren blev nu optaget i Tvile, mens den mindste, Niels forblev i Skovbølling for 2 rigsdaler og 4 skp. rug.

I de næste år kan man følge børnene i fattigregnskabet, der er små forskelle på hvor meget der betales for dem, sikkert også afhængig af, hvor dygtige deres »værter« har været til at få fattigkassen lukket op. Ind imellem løber der ekstra udgifter på, f.eks. en doktorrejse til Maren, der må have skrantet en del, da der flere gange bevilges medicin til hende. Efterhånden som de konfirmeres, får de en gratis skudsmålsgang. Prisen på en sådan er 1 mark 6 skilling, og så forsvinder de af regnskabet.

I 1856 flyttes Hans Peder til Aastrup, Maren til Skovbølling hvor også Niels er, de to store er ikke med mere, men så kommer Cæcilie tilbage til sognet. Hun har i de to år været forskellige steder, sidst har hun haft plads som tjenestepige i Aalunde, og ynkelig har hendes hjemkomst

været, i forstanderskabsprotokollen står: »Søren Peder Andersens enke var kommet hjem som frugtsommelig, og hun indlejedes i marts, april og maj måned for 11 skilling om måneden, samt 2 rigsdaler når hun gør barsel, hos Niels Christensen i Terpling. Hun tilstodes 4 skp. rug«.

Hun »gjorde barsel« den 18. maj 1856 og i kirkebogen skrev præsten: »Uægte Severine Hansine Andersen, moder enkekone og fattiglem Cæcilie Catrine Christensen i Terpling, 42 år gammel. Til barnefader udlagde hun ungkarl Hans Henrik Nielsen af Aalunde i Faaborg sogn. Moderen havde ti måneders dagen før fødselen ophold i Faaborg sogn tjenende bemeldte Hans Henrik Nielsen«.

Hvis det har været svært for Cæcilie at komme hjem og endnu engang »ligge sognet til byrde«, til og med et »uægte« barn, må det have været lige så ydmygende for hendes halvstore børn, der havde ophold her. Det at få et »uægte« barn var en frygtelig ydmygelse, og var man tilmed »fattiglem« har ydmygelsen ikke været mindre. Man kan være sikker på, at hverken hun eller hendes børn er blevet forskånet for hån og foragt.

Der har ikke været nogle steder, sognet kunne få Cæcilie anbragt uden at skulle betale derfor, ved sogneforstanderskabsmøde d. 4. juni 1856 indlejedes hun til 20. april 1857 hos Niels Christian Andersen i Grene for 7 mark om måneden. Man kan nu ellers nok være sikker på, hun har arbejdet for føden til sig selv og barnet, man tog kun en fattig kone i huset, hvis der var noget at fortjene ved det, og så tilmed et »uægte« barn. Det er ikke helt klart, hvor længe hun er blevet i Grene, for i forsørgelsesplanen for 1857 står at Søren Peder Andersens enke lever i Hesselho skole med to små børn hos sig, og der er tilstået hende bolig og brændsel, hun får 1 td. 4 skp. rug, 4 skp. byg og 6 rigsdaler. I årets løb har hun yderligere fået: til klæder til datteren Maren 2 rdl., til doktor og apotekerregning 1 rdl. 1 mark, til to skp. rug 2 rdl. og til lys 5 mark 4 skl. Dertil har man betalt jordmoderen for hendes betjening i året 1856 3 mark. Hun har altså fået datteren Maren

hjem, måske fordi denne ikke er rask, hvilket fremgår af regning til doktor og apotek.

Det var ikke ualmindeligt, at man indrettede et rum i skolebygninger til et fattiglem, og måske har Cæcilie skullet holde skolehuset i orden. Der er ligesom en ny tid på vej, for det første er der gentagne gange betalt for doktor til Maren og også jordemoderhjælp har fattigkassen betalt, der var en stor udvikling på disse områder efter midten af 1850'erne. Men der er også en anden ting, man ikke kan lade være med at bemærke, for første gang nævnes Cæcilies eget navn i fattigvæsenets noteringer. I de fem år der er gået siden Søren Peders død, hvor der er skrevet meget om hende i protokollerne, har man fuldstændig udeladt hendes navn, hun var Søren Peder Andersens enke, og kun sådan blev hun beskrevet.

I året 1858 brændte fattighuset i Terpling i Aastrup sogn og et nyt måtte opføres. Det blev en dyr historie for sognene, det gamle hus var kun forsikret for 48 rdl. men opførelsen af det nye beløb sig til 125 rdl. plus forskellige andre udgifter. Men så var det også større og det blev muligt at samle de fattige på et sted, så Cæcilie og de to små piger flyttede nu her til. Der var et mindre jordtilliggende til huset, og her dyrkede »fattiglemmerne« selv deres kartofler o.s.v. Hvad de havde nødt af brændsel bjergede de på føromtalt »fannikerhede«, hvor nu en del af Aastrup-Bjøvlund plantage er.

I 1862 giftede Cæcilie sig med enkemand Jens Jensen på Bolding mark. Han var blevet enkemand et par år før, og det har været en ganske praktisk foranstaltning for begge parter. Den 67-årige Jens Jensen fik en kvinde i sit hus, hvilket var uundværligt da en mand under ingen omstændigheder kunne give sig i kast med husligt arbejde. Og for Cæcilie var det ensbetydende med at hun blev fri af fattigvæsenet. Som gift var hun forsørget, nok var hendes nye mand ikke særlig velhavende, men forsørget var hun dog, og da Jens Jensen blev post, var det også muligt at tage den yngste af drengene, Niels hjem. Han var den eneste af hendes børn med Søren Peder, der ikke var kon-

firmeret, og i 1863 står der i fattigprotokollen: »Niels 12½ år indlejes hos indsidder Jens Jensen i Bolding for 2 td rug for et år, og sørger Jens Jensens for hans klæder«.

Cæcilie er ikke på fattiglisten og der er ingen ekstraudgifter til familien for første gang siden Søren Peder Andersens død. I 1865 er Niels stadig hjemme og indlejet hos stedfaderen, der nu bor i Aastrup, han »antages at blive konfirmeret i marts, men stedfaderen giver ham selv klæder«.

Herefter er der ikke mere om Cæcilie og børnene i fattigvæsenets protokoller, efter 15 år ser det ud, som om de alle klarer sig selv.

Men i 1868 blev Hulrik Terkildsen indtinget hos Jens Jensen i Aastrup for 3½ td. rug og 15 rdl. Den store pengesum fortæller, at der må have været en del arbejde ved at passe ham, og det har nok været Cæcilies job. Også han var en af de fattige, der i mange år var at finde i sognets regnskaber over udgifter til de dårligst stillede, og måske har han haft det godt hos Cæcilie, der jo selv havde været »indtinget«.

Her forlader vi hende, om hendes og Søren Peder Andersens børn er der ikke mere at hente, de forlod alle det sogn, der havde forsørget dem i deres barndom. De har vel håbet at finde steder, hvor man ville se på dem med andre øjne end i hjemsognet, hvor de aldrig ville blive andet end »fattigbørn«.

Kilder til historien om Cæcilie er hentet fra: Aastrup-Starup sogneforstanderskabsprotokol. Aastrup sognearkiv. Aastrup-Starup fattigprotokol. Kirkebøger for Aller sogn. Landsarkivet i Aabenraa. Kirkebøger for Aastrup sogn. Aastrup sognearkiv. Forordning for fattigvæsen på landet af 1803.

Olga Pedersen, f. 1935, husmoder og leder af Aastrup sognearkiv. Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg.